

КРАЯТ НА ИСТОРИЯТА, ИЛИ МИТА ЗА ИЗКЛЮЧИТЕЛНОСТТА НА НАШЕТО ВРЕМЕ

/Франсис Фукуяма. Краят на историята и последният човек., Обсидиан., С., 1993 г., 445 стр./

... Народовластието първо носи най-хубавото название, а именно - "равенство пред закона", и после то не върши безобразията на царя, а раздава длъжностите по жребий, иска отчет за тях и решава за всичко в интерес на общността. И тъй, предлагам да изоставим властта на единия и да издигнем народа. Защото народът е всичко.

Реч на Отан - Херодот "История"

Херодот, "бащата на историята" описва един от може би най-ранните спорове по въпроса коя форма на обществено управление е най-справедлива и съвършена. Трима персийски първенци защитават предимствата съответно на демокрацията, олигархията и монархията. Въпреки силните си думи в защита на демокрацията, Отан не успява да наложи своето мнение и на другия ден е определен цар на персийския народ - известният Дарий...

Много векове по-късно, един съвременен пророк се опитва да убеди света, че либералната демокрация е крайната точка на идеологическата еволюция на човечеството. Хилядолетия формите на обществено устройство са се конкурирали и са отпаднали от борбата поради вътрешните си противоречия. Останала е само либералната демокрация като окончателна форма на човешко управление.

Всичко започва през лятото на 1989 г., когато американското списание "National interest" публикува статията на Франсис Фукуяма "Краят на историята?"². Статията предизвиква изключително широки и разпалени дебати. Явно впечатлен от критиките, Фукуяма се опитва да им отговори в нова статия³. По същото време той напуска работата си в Държавния департамент и написва обемиста книга⁴, в която доразвива идеите си. Почти веднага тя е издадена и в България⁵.

Фукуяма изрично декларира във въведението към книгата си, че тя не е разширено възпроизвеждане на статията му, нито пък опит да се продължи дискусиата с нейните критици. Той се връща към класическата немска философска традиция и поставя като основа на своята теза предположението, че човешката история се развива по определен модел и по определена посока. Фукуяма напълно застава зад добре известните размишления на Хегел за възможностите да се напише Универсална история на човечеството. Хегел приема, че историята преминава през непрекъснат процес на конфликти, при който управленческите структури се разпадат поради вътрешните си противоречия. Тогава ги заместват по-висши системи, които стават източник за нови и различни противоречия. Най-висшата система, в която вече няма непреодолими противоречия е модерната конституционна държава. За да означава именно това свое убеждение, Хегел въвежда термина "край на историята", разбира се не като край на събитията в света, а като край на еволюцията на човешкото мислене по въпроса за основните закони на действителността. За Хегел

този край е материализиран в обществените и политически институции на пруската монархия от 20-те години на XIX в. Най-големият интерпретатор на Хегел през XIX в. според Фукуяма е Карл Маркс, а през XX в. е френско-русия философ Александър Кожев. Според Маркс краят на историята ще настъпи само при реализирането на комунистическата идея. За разлика от него Кожев смята, че Хегел е бил съвършено прав. Той въвежда понятието "универсална и хомогенна държава", която е крайната точка в идеологическата еволюция на човека. Реалното ѝ проявление са страните от следвоенна Западна Европа - общества, в които не са останали фундаментални противоречия.

Приемайки тезите на Хегел - Кожев за свои, Фукуяма пристъпва към същинската част на своя труд - да открие нови, убедителни и много покосмополитични доказателства в тяхна подкрепа. Търсенията му са насочени в три посоки.

Фукуяма се опитва да свърже все по-голямата еднотипност на икономиките на отделните страни с определена задължителна еднотипност и в областта на обществените отношения. Той смята, че човешката история през последните столетия в много голяма степен е обусловена от развитието на модерните природни науки. Особеностите на технологичните процеси, достигнати благодарение на тях, водят до все по-голямо унифициране на стопанските процеси в различните държави в една единствена посока - капиталистическата пазарна икономика. Фукуяма тук действително е прав - алтернатива на капиталистическия път на развитие като стопанска система в съвременния свят не съществува. Много силен довод за него би било, ако успее да докаже, че капиталистическата икономика автоматично поражда либерална демокрация. Фукуяма обаче достига до извода, че тя е съвместима с широка гама политически системи, много от които не са нито либерални, нито демократични, нито миролюбиви. Явно либералната демокрация се нуждае задължително от пазарна икономика, но не и обратното.

Достигнал до задънена улица, Фукуяма се насочва в друга посока. Той отново се обръща към Хегел и неговото тълкуване на историята, основаващо се на "борбата на признание". Човек се отличава фундаментално от животното, защото освен да задоволи естествените си потребности, той желае да бъде признат като човешко същество. Това го подбужда да тръгне в битка за престиж. Човешкото общество се разделя на две класи - господари, които искат да рискуват живота си, и роби, които се подчиняват на страха от смъртта. Хегел е убеден, че Френската и Американската революция премахват това противоречие. Те снемат разграничението между господар и роб. Неравното признание е заменено с универсално и взаимно признание. Хегел твърди, че тогава историята постига своя завършек, защото е постигната върховна степен на признание.

Фукуяма посвещава на тези размишления на Хегел и Кожев цяла глава от труда си. Той се опитва да убеди читателя в теза, в която и той самият не е уверен. Показател на това е следната фраза - "Твърдението на Кожев, че сме в края на историята, се крепи върху /или рухва под/ силата на **допускането**, че признанието, осигурявано от съвременната либерално-демократична държава, адекватно удовлетворява човешкото желание за признание"⁶ /подч. мое - Н. П./.

Третата група доказателства са изцяло от областта на историческото развитие на света през последните няколко десетилетия. Фукуяма е напълно прав в твърдението си, че ние сме свидетели на масово сриване на десни авторитарни и леви тоталитарни режими. Според него нито комунизмът, нито десните авторитарни доктрини вече не представляват заплаха за либералната демокрация. Това е може би най-сериозната мотивация на Фукуяма, но ние сме напълно в правото си да

попитаме: не е ли всичко това една временна тенденция? Дали бъдещето ще бъде така безоблачно, както го иска Фукуяма?

В последните две глави на книгата си той пише за предизвикателствата на съдбата по отношение на либералната демокрация. Фукуяма вижда две основни групи заплахи. Според него в обозримо бъдеще светът ще бъде разделен на постисторичен /страните с победила либерална демокрация/ и историчен /страните, в които все още съществува някаква форма на диктатура/. Фукуяма предвижда, че е възможен натиск върху постисторичния свят най-малко по три направления: от страна на ислямския фундаментализъм; от някои общества в Азия, съчетаващи либерални икономии с определен тип авторитаризъм /Япония, Сингапур/; от национализма. Авторът е склонен да омаловажи и трите опасности⁷. В същото време смята, че ще настъпят съществени промени в международните отношения - предрича край на политиката на агресивност и хегемонизъм...

Втората група заплахи Фукуяма вижда в някои особености на "признанието" в либералната демокрация. Той смята, че ляво настроените интелектуалци, недоволни от факта, че икономическото неравенство влече след себе си и неравно "признание", ще се опитват да намерят алтернатива на либералната демокрация. От друга страна, Фукуяма е на мнение, че когато човек достигне както признание, така и материално изобилие, ще се превърне в "последен човек". Той няма да вижда повече значими каузи, за които да се бори. Човекът ще стане или отново животно, или ще започне да се бори срещу мира и демокрацията.

Последните страници на книгата звучат по съвсем различен начин, отколкото началото. Авторът е несигурен и песимистично настроен спрямо собствената си теза. Появява се твърдението - "Нито един режим не е в състояние да удовлетвори всички хора от всички краища на света. Същото важи и за либералната демокрация..."⁸, а в последния абзац авторът е принуден да запита, ако целият свят премине в постисторичния етап на развитие, хората няма ли да мечтаят за нещо друго?

Книгата на Фукуяма оставя странно и противоречиво впечатление у читателя. Служейки си на места с блестящ анализ, той се опитва да докаже своите тези, не успява, въпреки това приема догадките си за истина, а на края с не по-малко ентузиазъм опровергава собствените си предположения. Защо тогава неговата теория предизвика толкова голям интерес?

Той е обусловен най-вече от огромния вакуум, съществуващ в момента в идеологиите. Не само обща за цялото общество религия, но и философия в класическия смисъл на думата, философия, която да обяснява света, вече няма. Книгата на Фукуяма е явно предизвикателство към подобна ситуация. В не по-малка степен интересът е предизвикан от почти апокалиптичното звучене на термина "край на историята". Прочее, употребата на този термин е не достатъчно прецизна. Съвременното общество е свикнало на определено /нехегелианско/ съдържание на термина "история". Вместо непрекъснато да обяснява какво съдържание влага в него, Фукуяма можеше да го замени с нещо по-неутрално - напр. "краят на идеологиите".

Книгата поражда определени съмнения и по отношение на своята оригиналност. Тя до такава степен е страдна апология на Хегел - Кожев, че читателят на места не е наясно това мисли на Фукуяма ли са или на някой друг.

Въпреки че авторът всячески отрича политическия привкус на книгата, той е очевиден. Тя е написана от ярко американски позиции - авторът директно оправдава унищожаването на Дрезден и Хиросима през Втората световна война и защитава възгледа, че САЩ имат дългосрочен интерес да съхраняват демокрацията в света и да я разширят там, където е възможно и благоразумно.

Тезата на Фукуяма е едновременно прекалено оптимистична и в същото време прекалено песимистична; оптимистична, защото се преувеличават реалните възможности на либералната демокрация да съгради балансирано и сигурно общество; песимистична, защото се отрича възможността обществената мисъл и практика да достигнат до нещо по-значимо.

Най-сериозният проблем на изследователя Фукуяма е, че той елементаризира въпроса, като загърбва хилядолетната история на човечеството и идеализира един исторически факт - либералната демокрация като форма на управление. Фукуяма съзнателно или несъзнателно не анализира обстоятелството, че тя ни е позната само от два века. Такъв период е нищо в сравнение с познатата човешка история.

Лекото презрение, което Фукуяма изпитва към историята и историците, го довежда до опит да вдъхне живот на един мит - мита за изключителността на времето, в което живеем, мита за изключителността на идеите, които сме произвели, мита за изключителността на политическите структури, които сме създали.

Това е опасно митотворчество. Ако човек спре да се надява дълбоко в себе си, че светът се променя перманентно и ще продължава да се променя, което ще осигури на идващите след него по-щастлив и справедлив живот, дали това няма да е наистина началото на края на Човека?

БЕЛЕЖКИ

¹ *Херодот*, Исторически новели, С., 1982, с. 96.

² *Fukuyama, F.* The End of History? The National interest 16 /Summer 1989/, 3-18.

³ *Fukuyama, F.* Reply to My Critics, The National interest 18 /Winter 1989-90/, 21-28.

⁴ *Fukuyama, F.* End of History and the last Man, Hamilton & Hamilton, London, 1992.

⁵ *Фукуяма, Ф.* Краят на историята и последният човек, Обсидиан, С., 1993., 445 с.

⁶ *Фукуяма, Ф.*, пос. съч., с. 231.

⁷ Напр. изобщо не споменава за опитите в арабския свят да се избистри идеологическа концепция, различна и от ислямския фундаментализъм, и от либералната демокрация. Вж. Коментари към Зелената книга, т. 1-2, С., 1991.

⁸ *Фукуяма, Ф.*, пос. съч., с. 376.

Николай Проданов